

uvědomoval, neboť jen tak mohl být schopen napsat: „Fenomény jako takové ještě nedokazují vůbec nic. Jev, byť v neobjektivnějším smyslu, ještě není bytím“ (*Ethik*, s. 645).

Břetislav Horyna

Jaroslava Pešková: *Role vědomí v dějinách a jiné eseje*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997, 140 stran.

Útlá knížka vydaná v Knižnici Dějin a současnosti obsahuje řadu esejů, které vydala Jaroslava Pešková od roku 1988 dodnes (některé byly v době vydání knížky dosud v tisku jinde). Recenzovaná kniha tedy umožňuje čtenáři seznámit se s názory Peškové na několik problémů, aniž by musel namáhavě hledat v různých pramenech. Pešková, která je známa především svým zájmem o problematiku české filozofie, filozofie dějin a problémy výchovy, se zde vyjadřuje k otázkám, které jsou pro větší přehlednost seřazeny do čtyř oddílů: Role vědomí v dějinách a národní identita, Čechy a Evropa, Česká filozofie v 19. století jako forma dějinného vědomí společnosti a Fenomény historické reflexe. Ještě před tím, než přistoupí k prvnímu souboru problémů se však v předmluvě zamýšlí nad vztahem moderny a postmoderny především v souvislosti s naším prostředím a poukazuje na některé styčné body zejména mezi situací devadesátých let minulého století a devadesátých let století našeho, styčné body, které se projevují v „znesamozřejmění“ hodnot, jimiž se většina lidí v našem národě až do této chvíle řídila.

V prvním souboru statí se pak na počátku věnuje vyjasnění některých pojmů, jako je „minulost“, „dějiny“, „historismus“, „historické vědomí“, „tradice“, „smysl dějin“, „památka“ a kupodivu také „krajina“ jako něco, co je specificky lidské a je naplněno dějinným obsahem a smyslem. Popelová přitom poukazuje na mnohovýznamnost těchto pojmů a především na potřebu, hledat za jejich povrchním významem, významem, který se nám jeví na první pohled samozřejmý, význam skrytý a původnější. Nabádá tedy k důkladnější reflexi a sebereflexi reflektujícího. Tímto požadavkem organicky přechází k úvahám o roli vědomí o dějinách a dějinnosti v hledání národní identity, o roli obrazu světa, o T. G. Masarykovi jako jednomu z těch, kdo se na vytváření našeho obrazu světa a dějin podíleli a konečně o roli migrace jako fenoménu dění dějin. Popelová zde nezapře jak svůj zájem o českou filozofii 19. století, tak své motivy pedagogické. Poukazuje především na Masarykův (ale také Schauerův) význam pro hlubší chápání smyslu českých dějin (příčemž hledání smyslu národních dějin prohlašuje za spíše specificky české). V této souvislosti je významná její zmínka o Masarykově polemice proti liberalismu a nacionalismu a její výklad Masarykova pojetí „náboženství“ jako především duchovní kultivovanosti, na níž by měl být vybudován význam českého národa pro Evropu a svět. Odtud také její polemika proti příliš „ekonomickému“ pojetí dějin, památek a tradic tak, jak se projevovalo nejenom v období „reálného socialismu“, ale jak se projevuje i v dnešní „tržní společnosti“.

Na tuto problematiku organicky navazují dvě statí spojené v oddíle Čechy a Evropa, v nichž Pešková hledá ve stopách J. Patočky místo Čech na duchovní mapě Evropy. Na rozdíl od některých pesimističtějších myslitelů se domnívá, že Čechy na této mapě své místo měly vždy a že návrat do Evropy znamená především návrat ke specifické kultuře Evropy, která začíná v řecké polis a o níž musí nyní bojovat v podstatě celá Evropa.

Specifickým příspěvkem k této problematice je oddíl třetí, v němž sledujeme Peškovou na cestě po stopách české filozofie 19. století. Pešková se nejprve snaží dokázat, že ve dvacátých letech 19. st. byla česká vzdělaná veřejnost o filozofii informována v podstatě na stejné úrovni jako veřejnost ostatní Evropy a že se v té době vytváří předpoklad filozofování v českém jazyce — česká filozofická terminologie. Sleduje pak filozofické snažení Fr. Palackého, I. J. Hanuše a A. Smetany. Poukazuje na to, že v české veřejnosti byla často potřeba filozofie popírána, protože filozofie byla považována za příliš abstraktní a navíc byla „německá“. Podstatu tohoto popírání vidí ve skutečnosti, že „humanistické ideály vzešlé z Francouzské revoluce a rozvinuté teoreticky v německé klasické filozofii jsou v praxi české politiky nesporně brzdou reálného pokroku české

společnosti ke kapitalismu..." (s. 90). Konstatuje, že z této doby jsme v podstatě zdědili problém vztahu filozofie k „praktickému životu“ i neschopnost tento problém adekvátněji vyřešit.

Pešková však polemizuje proti představě, že v Čechách až na výjimky filozofie neexistovala. Poukazuje na přítomnost školské filozofie a protestuje proti jejímu podceňování. Všimá si dále filozofických pokusů v 19. st., a to vedle již uvedených filozofů také Dasticha, Lindnera a Durdíka. Tvrdí, že pokud jde o filozofické vzdělání a filozofické tázání byla v Čechách 19. st. filozofie na úrovni srovnatelná s běžným evropským průměrem, i když se příliš často neshledáváme s výkony, které by mohly přesáhnout naše hranice. Nicméně máme na co v našem tázání navazovat.

Poslední oddíl knihy se dotýká dvou aktuálních stránek historického uvažování: fenoménu svátečnosti a role ženy v dějinách.

Fenomén svátečnosti, který se do popředí dostal v souvislosti s historií mentalit pojednává Pešková nikoli jako historička, nýbrž jako filozofka. Poukazuje na jeho antropologickou stránku, totiž na to, že člověk jako bytost přesahující sebe sama potřebuje příležitost si toto přesahování nějak uvědomit a manifestovat. V souvislosti s aktuálními událostmi jak naší poválečné historie, tak posledních osmi let však také upozorňuje na problém profanace skutečností považovaných dříve za posvátné.

Role ženy se do úvah Peškové dostává částečně v souvislosti se zájmem moderní historiografie o toto téma, částečně v souvislosti s rozvojem feminismu. Ačkoli reaguje na některé aktuální problémy vztahů mužů a žen, je její základní postoj opět filozofický: Vychází z úvahy o člověku, jako bytosti, kterou nelze redukovat ani na masculinum, ani na femininum a definuje vztah muže a ženy jako vztah vzájemné komplementarity.

Knihá profesorky Peškové je kniha esejů, které spojuje základní zájem o dějiny a o roli vědomí — většinou reflektovaného a filozofického vědomí — v nich. Ale spojuje je i jejich metoda, kterou Pešková prokazuje, že je s to postupovat tím způsobem, který v naší filozofii minulosti i přítomnosti sama postrádá: Je s to spojovat aktuální a filozofická témata nikoli na základě povrchní aktualizace, nýbrž tím, že poukazuje na hlubinnou filozofickou dimenzi problémů, které se na první pohled mohou jevit jako nefilozofické.

Ivana Holzbachová

Milan M a c h o v e c: *Filozofie tváří v tvář zdniku*. Nakl. „Zvláštní vydání...“, Brno 1998, 360 s.

Jde o zvláštní knihu. Na první pohled se zdá, že ani není určena pro oči filosofa-profesionála. Koneckonců byla původně psána jako samizdatový text (dokončený r. 1983), bez poznámkového aparátu a bibliografie (s německou verzí z r. 1985, vydanou pak německy ve zkráceném výběru r. 1988), tedy spíše s „neakademickým určením“. Přiznávám se, že jsem se k té knize sám vracel několikrát, a jakoby v duchu autorova doporučení („že teprve třetí a další četba může člověka bytostně formovat“, str. 51) teprve pak jsem nutkavě cítil, že bych měl o této knize poreferovat.

Knihá má deset kapitol, se stručným doslovem a poměrně obširným jmenným, o výklad obohaceným rejstříkem. Všechny kapitoly mají poměrně bohaté vnitřní členění. Nejrozsáhlejší je 7. kapitola („Vytvoření dějinné dynamiky“), o 60 stranách textu. Pro dané vydání byla zcela přepracována 9. kapitola („Filozofická moudrost jako analýza životního prostředí“). Ve výchozí kapitole je v samotném jejím závěru ve dvou podtitulcích naznačen vytýčený úkol: „Sebezáchova lidstva jako filosofie epochy... a jako autokritika filosofie“ (str. 27 a 28); závěrečná kapitola svým názvem prozrazuje desideratum, k němuž autor směřuje: „Lidstvo nemůže přežít bez prohloubení ženských složek lidství“ (str. 281n.).

Autor si klade několikrát otázku, zda lidstvo může přežít „bez filosofické obnovy“, o čemž má vážné pochybnosti (mj. str. 53). Ovšem taková filosofie nesmí být pouze „nazíravou“, nýbrž — jako „stav mysli hledající moudrost“ (str. 139) — musí být založena na snaze „o všeobecnou orientaci člověka ve světě (o orientaci teoretickou i praktickou, okamžitou i dlouhodobou, individuální i „rodovou““ (str. 71). Taková filosofie by zároveň byla „souhrnem modelů lidského zrání“ (str. 187), včetně jejich „skrytých“ stránek a „rubu“ díla a vlivu i těch nejmoudřejších (str. 124).